דורך נאַכט

"אֲנִי מֻכְרָח לִפְרֹץ דֶּרֶךְ לַיְלָה לְלֹא שֵׁנָה / לוֹמַר לַיּוֹם הַבָּא: כֵּן!"

עירית עילם

הקדמה

זהו הציטוט הפותח את שירו של בנימין הרשב, "דֶּרֶךְ לַיְלָה" ["דורך נאַכט"]. הרשב מציין כי השורות נכתבו על ידי חיים גראָדָה, אך אינו מזכיר את המקור שלהן: השיר "יאָ" ["כן"], מתוך ספר הביכורים של גראדה שהופיע בווילנה ב-1936, ונשא את אותה הכותרת. יאָ היה ספר שנולד מתוך החרדה והייאוש של משורר ערב מלחמת העולם השנייה. שיריו הציגו דמות של דובר רדוף, מצולק מטראומת מלחמת העולם הראשונה ומשנות ילדות של רעב ועוני. הוא אינו מוצא נחמה בהווה או בעתיד ומביט בדאגה בהתעצמות הדיקטטורות באירופה. השיר "יאָ" מתפקד במערך הכולל של הספר כניסיון אמיץ לומר "כן" לתקווה, "כן" לחיים, כאשר החשיכה מסביב גוברת והכל כאילו מושך מטה, לאמירת "לא". מתוך הלילה המטאפורי בו שרוי העולם, גראדה ביקש לפרוץ אל האור של יום המחר.

ההזדהות של הרשב עם שירו של גראדה מובנת מאליה. "דֶּרֶךְ לַיְלָה" משתייך אל חטיבת השירים המוקדמת של הרשב, שירים שנכתבו טרם הגעתו ארצה וכתגובה ראשונית לשואה ולחוויות המלחמה שלו כפליט בברית המועצות. בן 20 בסך הכל, הוא נשא עליו משא של עצב ואובדן שכובד משקלו מורגש היטב בספר שיריו הראשון, שטויבן. החתירה "לִקְרַאת הַשֶּׁמֶשׁ" היתה ייעוד עבורו בנקודת הזמן בה נכתב השיר. בגלל טראומת המלחמה והאובדן, דרכו היתה כרוכה במאבק, אותו הוא מדמה לניסיון לעבור דרך צמחיית קוצים סבוכה. בשונה מן הסטטיות והפסיביות שמאפיינת את הדובר של גראדה, בשיר של הרשב מודגש הצד הפיזי והכוחני של המאבק באמצעות דימויו ל"שור" שקורע בקרניו את הענפים הקוצניים וחותך בסכינים את "מְעֵי הַלַּיְלָה". הדרך הקוצנית של הרשב מובילה אל העבר והעתיד גם יחד. בפתח השיר הוא מתאר את שקיעת השמש – שמש הילדות והנעורים בווילנה - בתוך "מַעְגְּלֵי אֵשׁ גֵּיהִנּוֹמִיִּים", שמסמלים את המלחמה. זיהוי השמש עם הילדות מאפשר הבנה של השיר לא רק כשיר על מאבק של צעיר יהודי להתגבר על טראומת השואה ולצעוד אל העתיד, אלא גם כשיר על רצונו לגאול את ילדותו מן האסון שבא אחר כך. הוא מבקש לנקות את שנות ילדותו מכתם המלחמה; להיזכר בהן מבלי לחוש כ"תּוֹלַעַת מְצֹרָעַת" (כהגדרתו), שידיעת האובדן דבקה בה.

ספר הביכורים של גראדה הוא חלק מן העבר שהרשב ביקש להציל – חלק מן ההוויה התרבותית של וילנה בתוכה גדל הרשב, ושהיה לה חלק בהפיכתו למשורר. ציטוט שירו של גראדה, לפיכך, נבע לא רק מהזדהות עם העמדה הנפשית של הדובר בשיר, אלא גם מרצון לבנות גשר בין העבר והעתיד של שירת יידיש. באמצעות המחווה לגראדה, הרשב אותת לקוראים כי הוא ממשיך את דרכם של משוררי וילנה שפעלו לפני החורבן.

"יאָ" / חיים גראַדע (מתוך: יאָ: לידער, ווילנער פּאַרלאַג פֿון ב. קלעצקין, ווילנע, 1936)

עס ליגט דער אויסגעשטערנטער אין-סוף געפּאַנגען,
אין די שייַבלער פֿון אונדזער הויז.
מיין פּנים איז אין פּענסטער אויפֿגעגאַנגען,
ווי אַ לבֿנה קיילעכדיק און גרויס.

איך קוק אַרויס, ווען הייבט שוין אָן צו טאָגן,
עס נאָגט מיין האַרץ דער אומעטיקער בלאָ;
איך מוז זיך דורך דער נאַכט דער שלאָפֿלאָזער דערשלאָגן
דעם קומענדיקן טאָג צו זאָגן: יאָ!

[...]

איך ווייס: די שטערן זיינען ווייַט און אייביק.
נאָר איך, דער קראַנקער מענטש, ביים בלויען שויב
וועל מיין האַרץ, וואָס איז ניט מוטיק און ניט גלויביק,
אַפֿילו מיט געוואַלד באַפֿעלן: גלויב!

גלויב! עס נעמט די גרויסע ליכט באַלד שייַנען,
אַזאַ פּזרנותדיקע ליכט – און זי איז אויך ניט פּריי.
ס'איז דאָ אַזוי פֿיל אויף דער וועלט, וואָס קען ניט טענהן,
און וואָס באַוועגט זיך צו איר ציל געטריי.

גלויב! – די פֿינגער מיינע ציטן זיך ווי שטראַלן,
ווי טרערן פֿון מיין געזיכט דער בלאָ.
מיין האַרץ, דערשלאָג זיך צו דעם קוואַל פֿון אַלע קוואַלן, -
דערשלאָג זיך צו דעם ערשטן זאָגנדיקן: יאָ!

Grey-blue thistle, 1978

יד

דורך נאַכט
איך מוז דורך דער נאַכט דער שלאָפֿלאָזער דערשלאָגן
דעם קומענדיקן טאָג צו זאָגן: יאָ!
חיים גראַדע

די זון פֿאַרגייט אַ בלוטיקע אין שׂרפֿה-האָריזאָנט,
די זון פֿאַרגייט אין פֿייַערדיקע, גיהנומדיקע רינגען, –
און ס'קומען זיך צונויף די ווייַט און נאָנט
מיין זון, מיין זון די ליכטיקע, פֿאַרשלינגען.
און דו – דו נאַכלויפֿער פֿון זונענדיקע טריט –
אַ וואָרעם קרעציקער – וועסט איצטער נאָכקריכן נאָך אירע שפּורן,

און דו, וואָס האַלטסט זיך שטענדיק – פֿון דער וועלט דער מיט,
און האָסט אַ גאַנצן זונענדיקן טאָג פֿאַרשלאָפֿן, –
אַרויפֿגיין וועסטו אויף אַ הויכן טורעם,
וועסט וועלן אי זיך אי וועלט דער גאַנצער בלאָפֿן,
אַז ס'גייט די זון ערשט אויף
(ווי דו, מסתּמא פֿון געשמאַקן שלאָף)...
און דו – דער וויַטער אָנזאָגער פֿון נאָענטן שטורעם,
וואָס זעסט און ווילסט נישט גיין אים שניַידנדיק אַנטקעגן,
האָסט אין נבֿיאות דיינער לאַנג שוין גאָר פֿאַרגעסן – –

– דורך ערד פֿאַרשאָלטענער וואָס איז ביז איצט רויִקע געלעגן –
אויך איר וועט, ווי די זון, דאָ ווערן אויפֿגעפֿרעסן!
און נישט אין בלוט, ווי היגע זון, – איַיר, פֿרעמדע זונען,
וועט חושך-נאַכט ווי ברואים נישטיקע צעטרעטן –
אין בלאָטע שוואַרצער וועט איר ווערן היַינט צערונען:
ס'וועט אויף דעם פֿעלד זיך ווילדגראָז אַ געלעגער בעטן...

מעגט איר זיך הענגען טויזנט מאָל אויף שקיעהדיקע שטראַלן
איר זייַט פֿאַרפֿאַלן!
און איך – צעבייַסן וועל מיין צונג, וואָס לעקן וואָלט געוואָלט פֿון היגע קוואַלן.

עס זיַינען אַלע קוואַלן פֿון דעם לאַנד מיט זון פֿאַר מיר פֿאַרגאַנגען –
איך וועל זיך נישט געזעגענען מיט לעצטע מערב-שטראַלן –
דאָס זיַינען לעצטע פֿאַלשע האַרבסטיקע געזאַנגען.
מיט פֿלייצע אויסדרייען צום אָרט, ווו ס'איז די זון אַוועק,
נאָך טאָן דעם לעצטן היגן ציטער, –
און לאָזן זיך דורך שוואַרצער נאַכט אין דערנערדיקן וועג,
ווי אַ צעיושעטער געוויטער!

וועט די לבֿנה נאַקעטע אַרויסגיין – מיך צו רייַצן,
און גליַיך הינטער אַ שוואַרצן וואָלקן זיך פֿאַרבויגן;
און וועט די פֿינצטער שאַרף, ווי נעגל פֿון די רוימער קרייַצן,

עב

דֶּרֶךְ לַיְלָה
אֲנִי מֻכְרָח לִפְרֹץ דֶּרֶךְ לַיְלָה לְלֹא שֵׁנָה
לוֹמַר לַיּוֹם הַבָּא: כֵּן!
חיים גראַדה

הַשֶּׁמֶשׁ שׁוֹקַעַת זָבַת דָּם וּשְׁרֵפוֹת הָאֹפֶק.
הַשֶּׁמֶשׁ שׁוֹקַעַת בְּמַעְגְּלֵי אֵשׁ גֵּיהִנּוֹמִיִּים, –
וְהַלְלוּ מִתְכַּנְּסִים מֵרָחוֹק וּמִקָּרוֹב
כְּדֵי לִבְלֹעַ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁלִּי, מְלֵאַת הָאוֹר.

וְאַתָּה – הָרָץ אַחֲרֵי צַעֲדֵי הַשֶּׁמֶשׁ –
תּוֹלַעַת מְצֹרַעַת תִּזְחַל בְּעִקְבוֹתֶיהָ,
וְאַתָּה, הָרוֹאֶה אֶת עַצְמְךָ מֻרְכָּז הָעוֹלָם
וְיָשַׁנְתָּ בְּמֶשֶׁךְ כָּל הַיּוֹם הַשִּׁמְשִׁי, –
אַתָּה תַּעֲלֶה עַל מִגְדָּל גָּבוֹהַּ,
תִּרְצֶה לְהַטְעוֹת אֶת עַצְמְךָ וְאֶת הָעוֹלָם,
שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ סוֹף סוֹף זוֹרַחַת וְעוֹלָה
(כָּמוֹךָ מִן הַסְּתָם מִשֶּׁנָּה עֲמֻקָּה)...
וְאַתָּה – הַמְבַשֵּׂר הָרָחוֹק שֶׁל סוּפָה קְרוֹבָה,
אַתָּה, הָרוֹאֶה וְאֵינְךָ חוֹתֵךְ לִקְרָאתוֹ, –
כְּבָר מִזְמַן שָׂכַחְתָּ עַל נְבוּאוֹתֶיךָ – – –

– – דֶּרֶךְ הָאָרֶץ הַמְקֻלֶּלֶת שֶׁעַד כֹּה שָׂכְבָה שְׁקֵטָה –
גַּם אֶתְכֶם כְּאֶת הַשֶּׁמֶשׁ יִזְלְלוּ!
וְלֹא בְּדָם כְּמוֹ שְׁמָשׁוֹת שֶׁכָּאן, – אֶתְכֶם, שְׁמָשׁוֹת זָרוֹת,
לֵיל הַחֹשֶׁךְ יִדְרֹס כִּבְרוּאִים אַפְסִיִּים –
הַיּוֹם תִּפָּזְרוּ בַּבֹּץ הַשָּׁחוֹר:
עִשְׁבֵי הַבָּר יִפְרְשׁוּ לָהֶם מִשְׁכָּב בַּשָּׂדֶה...

אִם גַּם אֶלֶף פְּעָמִים תִּתְלוּ אֶת עַצְמְכֶם עַל קַרְנֵי הַשָּׁקִיעָה,
אַתֶּם אֲבוּדִים!
וַאֲנִי אֶנְגֹּס אֶת לְשׁוֹנִי שֶׁהָיְתָה מוּכָנָה לְלַקֵּק מִן הַמַּעְיָנוֹת
שֶׁכָּאן.

כָּל הַמַּעְיָנוֹת הָאַרְצִיִּים שָׁקְעוּ בְּשִׁבְילִי עִם הַשֶּׁמֶשׁ –
לֹא אֶפָּרֵד מִקַּרְנֵי הַמַּעֲרָב הָאַחֲרוֹנִים –
אֵלֶּה הָיוּ שִׁירֵי הַסְּתָו הָאַחֲרוֹנִים וְהַמְּסֻלָּפִים.
תְּסוֹבֵב אֶת הַגַּב לַמָּקוֹם בּוֹ הַשֶּׁמֶשׁ הָלְכָה,

מיר אויסשטעכן די ברענענדיקע אויגן, –
וועל איך מיט הענט אין שטעכיקן געווּוקס אַ וועג זיך ברעכן.
און אויב צעריבן וועלן וועלן מיַינע הענט, די האַרע, –
וועל איך אויף אַקסלען אָנטאָן דערנער צוויי – ווי שטעכערס –
און זיך אַריַינשניַידן אין לויערניש פֿון שרעקלעכע געפֿאַרן!
און אַ צעשאָכטענער פֿון טויזנט שאַרפֿע נאָדלען
כ'וועל שפּרינגען איבער שלאַנגענגריבער, ווי אַ בלינדער אָדלער!
וועט נאַכט מיר פֿיס צעטראַסקען און אַ זיגעריש לאַכן –
וועלן פֿון קאָפּ מיר אויסשטאַרצן צוויי גרויסע הערנער,
און ווי אַן אָקס צעווילדעוועטער – אַ וועג זיך ווייַטער מאַכן
דורך דער פֿאַרפֿלאָנטערטער געדיכטעניש פֿון דערנער!

צום שפּרונג צום לעצטן מיַינע לעצטע כוחות כ'קלייַב,
ווייַל איך – דער נאַכט-פֿאַרגוואַלטיקער – האָב דאָך אַליין געבראַכט
מיַין אייגן לייַב
אויף דורכשטעכן ווי מעסערס דורך געדערעם פֿון דער נאַכט
פֿאַר לעצטע – נישט-געטויטע נאָך – די לעצטע וועגן.
און כ'וועל צעריַסן היַינט די נאַכט מיט ווילדן חיהשן געשריי!

אי-י-יך גיי!
ווּוהין?
– דער זון אַנטקעגן!...

לְרֶעֶד רְעִידָה אַחֲרוֹנָה שֶׁל כָּאן, –
וּלְהַשְׁלִיךְ עַצְמְךָ דֶּרֶךְ לַיְלָה שָׁחוֹר בְּדֶרֶךְ הַדְּרָדָרִים,
כְּסוּפָה מְטֹרֶפֶת!

וְאִם הַלְּבָנָה הָעֲרֵמָה תֵּצֵא – כְּדֵי לְהִתְגָּרוֹת בִּי,
וּמִיָּד תִּתְכּוֹפֵף מֵאֲחוֹרֵי עָנָן שָׁחוֹר;
וְאִם הַחֹשֶׁךְ הַחַד, כְּצִפָּרְנֵי כצפרני הַצְּלָבִים הָרוֹמָאִים,
יִדְקֹר אֶת עֵינַי הַבּוֹעֲרוֹת, –
בַּיָּדַיִם אֶפְרֹץ לִי דֶּרֶךְ בְּצִמְחִיַּת דַּרְדַּר
וְאִם יָדַי הָרָזוֹת יִשְׁתַּחֲקוּ, –
אֶלְבַּשׁ שְׁנֵי דַּרְדָּרִים כְּדוֹקְרָנִים עַל הַכְּתֵפַיִם –
וְאֶחְתֹּךְ אֶת דַּרְכִּי דֶּרֶךְ מַאֲרָבִים שֶׁל סַכָּנוֹת נוֹרָאוֹת!
דָּקוּר בְּאֶלֶף מְחָטִים חַדּוּת,
אֲדַלֵּג מֵעַל לְבוֹרוֹת נְחָשִׁים, כְּנֶשֶׁר עִוֵּר!
וְאִם לַיְלָה יְרַסֵּק אֶת רַגְלַי וְיִצְחַק צְחוֹק מְאֻשָּׁר וּמְנַצֵּחַ –
אָז מֵרָאשֵׁי יִבָּקְעוּ שְׁתֵּי קַרְנַיִם גְּדוֹלוֹת
וּכְמוֹ שׁוֹר פָּעוּר – יִפְרֹץ הָלְאָה
דֶּרֶךְ סֹבֶךְ דַּרְדָּרִים מְסֻבָּךְ!

אֲנִי אוֹסֵף אֶת כֹּחוֹתַי הָאַחֲרוֹנִים – לַקְּפִיצָה הָאַחֲרוֹנָה
כִּי אֲנִי – אוֹנֵס הַלַּיְלָה – הֵבֵאתִי בְּעַצְמִי
אֶת גּוּפִי שֶׁלִּי
כְּדֵי לַחֲתָךְ כְּסַכִּינִים בְּמֵעֵי הַלַּיְלָה:
עֲבוּר הָאַחֲרוֹנִים שֶׁלֹּא הוּמְתוּ עֲדַיִן – הַדְּרָכִים הָאַחֲרוֹנוֹת.
וְאֶקְרַע אֶת הַלַּיְלָה בְּזִעָקָה שֶׁל חַיַּת פֶּרֶא!

אַ-א-א-נִי-י-י-הוֹלֵךְ!
לְאָן?
– לִקְרַאת הַשֶּׁמֶשׁ!...